

Handläggningen av ett tvångsmedelsärende vid City åklagarkammare i Stockholm

1. SAMMANFATTNING

Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten har granskat handläggningen av ett tvångsmedelsärende i vilket en åklagare beslutat att underlåta att underrätta den misstänkte om hemlig tvångsmedelsanvändning.

Handläggningen har uppvisat bl.a. följande anmärkningsvärda brister.

- I ett interimistiskt beslut om tillstånd till hemlig övervakning har någon sluttid för åtgärden inte angetts, vilket innebär att beslutets innehåll inte uppfyller det formella kravet i 27 kap. 21 § andra stycket RB.
- Hanteringen avseende förstöring av material har varit svårförklarlig. Beslut om förstöring har fattats trots att beslutsfattaren trodde att tvångs-åtgärden inte hade verkställts.
- Rättsliga förutsättningar för beslut att skjuta upp underrättelse till den misstänkte och beslut att underlåta sådan underrättelse har inte förelegat.
- Bristfällig dokumentation har medfört att handläggningen av tvångsmedelsärendet inte gått att följa.

2. BAKGRUND

Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten har underrättats om ett beslut i vilket åklagare, med hänvisning till viss sekretess, beslutat att underlåta att underrätta enskild om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation (hemlig övervakning). Av underrättelsen framgår att åklagare fattat interimistiskt beslut om tvångsmedelsåtgärden och att beslut fattats om att materialet ska förstöras. Vidare anges att förundersökningen alltjämt pågår.

Mot bakgrund av uppgifterna i underrättelsen beslutade nämnden den 24 januari 2018 att granska handläggningen av tvångsmedelsärendet.

3. RÄTTSLIGA UTGÅNGSPUNKTER

Bestämmelser om hemlig övervakning finns i 27 kap. rättegångsbalken (RB). Beslut om tillstånd till hemlig övervakning meddelas av rätten efter framställning av åklagaren (27 kap. 21 § första stycket RB).

I ett beslut om hemlig övervakning ska den tid som tillståndet avser anges. Tiden får inte bestämmas längre än nödvändigt. När det gäller tid som infaller efter beslutet får tiden inte överstiga en månad. I ett beslut om tillstånd till hemlig övervakning ska även anges vilket telefonnummer eller annan adress, vilken elektronisk kommunikationsutrustning eller vilket geografiskt område tillståndet avser (27 kap. 21 § andra stycket RB).

3.1 Interimistiskt beslut

Under vissa förutsättningar får tillstånd till hemlig övervakning ges av åklagaren i avvaktan på rättsens beslut. En förutsättning för att åklagare ska få meddela ett sådant interimistiskt beslut är att det kan befaras att inhämtande av rättsens tillstånd skulle medföra en fördröjning av väsentlig betydelse för utredningen (27 kap. 21 a § första stycket RB).

När åklagaren har meddelat ett beslut om interimistiskt tillstånd ska han eller hon skriftligen anmäla beslutet till rätten. Anmälan ska göras utan dröjsmål. I anmälan ska skälen för åtgärden anges. Rätten ska skyndsamt pröva ärendet. Om rätten finner att det inte finns skäl för åtgärden ska den upphäva beslutet (27 kap. 21 a § andra stycket RB).

Om ett interimistiskt beslut har verkställts innan rätten gjort en prövning enligt 27 kap. 21 § andra stycket RB, ska rätten pröva om det funnits skäl för åtgärden. Om rätten finner att det saknats sådana skäl, får de inhämtade uppgifterna inte användas i en brottsutredning till nackdel för den som har omfattats av tvångsåtgärden, eller för någon annan som uppgifterna avser (27 kap. 21 a § tredje stycket RB). Användning som är till fördel för en misstänkt person är alltid tillåten.¹

När åklagare beslutar om tillstånd till ett hemligt tvångsmedel med stöd av bestämmelsen i 27 kap. 21 a § första stycket RB gäller samma krav på beslutets innehåll som för rättsens beslut.²

¹ Prop. 2011/12:55 s. 80.

² Prop. 2011/12:55 s. 183.

3.2 Förstöring av material

Reglerna om granskning, bevarande och förstöring av upptagningar och uppteckningar (material) från bl.a. hemlig övervakning finns i 27 kap. 24 § RB. Material ska, i de delar det är av betydelse från brottsutredningssynpunkt, bevaras till dess förundersökningen har lagts ned eller avslutats eller, om åtal väckts, målet avgjorts slutligt.

Ansvar för att material förstörs åligger som huvudregel den åklagare som är eller har varit förundersökningsledare i den utredning i vilken tvångsmedelsanvändningen förekommit.³

3.3 Underrättelser till enskilda

Bestämmelser om underrättelse till enskild med anledning av hemlig tvångsmedelsanvändning finns i 27 kap. 31-33 §§ RB. Syftet med bestämmelserna är att ge den som utsatts för ett hemligt tvångsmedel möjlighet att i efterhand bedöma vilket integritetsintrång som åtgärden har inneburit och att reagera mot vad han eller hon kan anse ha varit en rättsstridig åtgärd.⁴

Huvudregeln är att den som är eller har varit misstänkt för brott ska underrättas om hemlig tvångsmedelsanvändning som han eller hon har utsatts för (27 kap. 31 § första stycket RB). Om den hemliga tvångsmedelsanvändningen har avsett ett telefonnummer som innehas av någon annan än den misstänkte, ska även denne underrättas (27 kap. 31 § andra stycket RB). En underrättelse behöver dock inte lämnas om viss sekretess gäller (27 kap. 33 § andra stycket RB).

En underrättelse ska lämnas så snart det kan ske utan men för utredningen, dock senast en månad efter det att förundersökningen avslutades (27 kap. 31 § fjärde stycket RB). Omfattas uppgifterna av sekretess ska underrättelsen skjutas upp till dess sekretessen inte längre gäller (27 kap. 33 § första stycket RB). Har det på grund av sekretess inte kunnat lämnas någon underrättelse inom ett år från det att förundersökningen avslutades får underrättelse underlåtas (27 kap. 33 § andra stycket RB). Åklagaren ska i så fall underrätta nämnden om sitt beslut (14 b § andra stycket förundersökningskungörelsen [1947:948]).

3.4 Dokumentation

Enligt Åklagarmyndighetens föreskrifter om diarieföring (ÅFS 2005:19) ska uppgifter om hemliga tvångsmedel registreras i ett tvångsmedelsdiarium (3 §). De uppgifter som krävs för att kunna följa handläggningen av ett ärende ska registreras i diariet (6 §).

³ Se nämndens uttalande den 26 april 2012 "Granskning av förstöring av material från hemliga tvångsmedel i vissa avseenden" (dnr 103-2011 och 113-2011).

⁴ Prop. 2006/07:133 s. 30.

4. UTREDNINGEN

Nämnden har tagit del av handlingarna i tvångsmedelsärendet av vilka bl.a. följande framgår.

Jouråklagare fattade den 13 december 2015 ett interimistiskt beslut om tillstånd till hemlig övervakning.

Utformningen av beslutet var följande.

*”Åklagares beslut om HÖK i avvaktan på rättsens beslut, RB 27:21 a
Beslut fattat 2015-12-13 kl. 19:00
HÖK avseende telefonnummer; - att inhämtas från och med den 12 december 2015 kl. 12:00
[telefonnummer 1]
[telefonnummer 2]”*

Den 14 december 2015 upphävde Stockholms tingsrätt det interimistiska beslutet och angav att grund för åtgärden inte hade funnits och att de inhämtade uppgifterna inte fick användas till nackdel för den som har omfattats av övervakningen.

I ärendet finns ett beslut om förstöring av material som är daterat den 18 november 2016 och ett intyg från Polismyndigheten om att förstöringen verkställdes några dagar senare.

Det första beslutet om att skjuta upp underrättelse till den enskilde gjordes den 16 december 2016. Den 28 november 2017 fattades beslut om att underlåta att underrätta den enskilde om den hemliga övervakningen. På underrättelsen till nämnden anges ”Förstörelsebeslut den 18 november 2018 då materialet inte fick användas. Fu pågår alltjämt, misstänkt är häktad i sin utevaro.”

Med anledning av de iakttagelser som nämnden gjort vid granskningen har åklagare besvarat frågor. Kammarledningen har yttrat sig i ärendet och därvid redovisat information från tjänstemän vid Polismyndigheten.

4.1. Yttranden från City åklagarkammare i Stockholm

Av yttrandena framgår bl.a. följande.

Åklagarens interimistiska beslut

Den åklagare som övertog ärendet efter juren anmälde beslutet till rätten nästkommande dag. Övertagande åklagare noterade att jouråklagaren inte hade använt sig av tillgänglig mall, utan skrivit beslutet direkt i ett Worddokument och då varken angett närmare grunder eller tidsangivelser. Eftersom beslutet

skulle underställas rättens prövning och en åklagare inte får överpröva en annan åklagares beslut justerades inte det felaktiga interimistiska beslutet.

Beslut om förstöring

Den misstänkte anhölls i sin frånvaro i samband med det interimistiska beslutet om hemlig övervakning. Något senare framkom att den misstänkte befann sig utomlands. Beslut om förstöring fattades trots att förundersökningen fortfarande pågick. Beslutande åklagare samrådde med kammarledningen inför beslutet eftersom det var ett ovanligt ställningstagande. Åklagaren har utgått ifrån att det interimistiska beslutet inte verkställdes. Ingen särskild information lämnades till polisen vid expediering av förstöringsbeslutet.

Kammarledningen har särskilt uppgett följande angående beslutet.

Det fanns förvisso inte något material att förstöra, men ett förstörandebeslut kunde trots detta fattas i detta läge. Detta sett utifrån perspektivet att förundersökningen visserligen fortfarande pågick (och fortfarande pågår) men att ett förstörande av ett i praktiken obefintligt material heller aldrig skulle kunna tänkas användas till fördel för den misstänkte som omfattats av övervakningen.

Vid de efterforskningar som gjorts med anledning av nämndens granskning framkom att beslutet om hemlig övervakning hade verkställts. Samma kväll som det interimistiska beslutet fattades inkom ett e-postmeddelande med en karta som utvisade ett av de två telefonnumrens geografiska positionering. Handlingen har inte diarieförts hos Polismyndigheten.

Beslut angående underrättelse till enskild

Processen kring ställningstagande avseende underrättelsefrågan påbörjades i samband med att beslutet om förstöring fattades. Även i denna fråga samrådde åklagaren med kammarledningen.

Valet stod mellan att invänta förundersökningens avslutande, en tidpunkt som såvitt omständigheterna pekar på nu infaller när brottet preskriberas, eller att utifrån det faktum att ett icke verkställt interimistiskt beslut fattats, påbörja den process kring ställningstagande avseende underrättelsefrågan redan dessförinnan.

Prognosen för förundersökningen är att den internationella efterlysningen som utfärdats verkställs, alternativt att preskription för brottet inträder år 2025. Utifrån att det alltjämt förelåg sekretess (18:1 och 35:1) för att kunna underrätta den enskilde om beslutet fattades beslut om att underlåta att underrätta enskild trots att förundersökning pågår.

Avslutningsvis har påpekats att den åklagare som fattade beslut om förstöring respektive beslut om att skjuta upp och senare underlåta att underrätta den misstänkte, inte känt till att tvångsåtgärden verkställts. Besluten är snarast att betrakta som administrativa åtgärder för att kunna avsluta tvångsmedelsärendet.

5. NÄMNDENS BEDÖMNING

Åklagarens interimistiska beslut

Ett beslut om hemlig övervakning av elektronisk kommunikation får inte gälla längre än nödvändigt och högst en månad. I beslutet om tillstånd till hemlig övervakning har åklagaren inte angett något slutdatum för tvångsmedelsåtgärden. Att någon sluttid för åtgärden inte har angetts innebär att beslutet inte uppfyller det formella kravet i 27 kap. 21 § andra stycket första meningen RB, vilket är en väsentlig brist.

Beslut om förstöring

I ärendet har beslut om förstöring av material fattats innan förundersökningen eller målet avslutats. Vid tidpunkten för beslutet hade åklagaren uppfattningen att beslutet inte hade verkställts. Varför åklagaren då fattade ett sådant beslut framstår som svårförklarligt. Beslutet skickades till Polismyndigheten för verkställighet utan närmare instruktion eller förklaring.

Enligt upplysningar från åklagarkammaren har det under tiden för nämndens granskning framkommit att tvångsmedelsbeslutet faktiskt hade verkställts och att visst material inkommit till Polismyndigheten. Vad som har hänt med det materialet har inte kunnat klarläggas. Inte desto mindre finns det i tvångsmedelsärendet ett intyg om att material har förstörts. Vad det intyget omfattar framgår inte. Ytterligare utredningsåtgärder från nämndens sida kan inte antas bringa klarhet i dessa frågor.

Beslut angående underrättelse till enskild

Vid tidpunkten för såväl beslutet att skjuta upp underrättelse till den misstänkte som beslutet att underlåta sådan underrättelse pågick förundersökningen. Det innebär att det inte förelåg rättsliga förutsättningar för besluten. Däremot hade beslut om att underrätta den misstänkte kunnat meddelas om sekretess inte gällde. Vilka egentliga sekretesskäl som förelåg vid tidpunkterna för besluten är enligt nämnden höljt i dunkel.

Nämnden noterar att ett av telefonnumren i beslutet avser en annan person än den misstänkte. Något beslut angående underrättelse till den personen har inte fattats. Åklagaren måste alltså fortlöpande pröva frågan om underrättelseskyldighetens fullgörande i förhållande till såväl den misstänkte som den andra personen.

Avslutande synpunkter

Som framgått uppvisar handläggningen vid åklagarkammaren anmärkningsvärda brister. Nämnden utgår ifrån att åtgärder vidtas så att påtalade fel och brister inte upprepas. Oavsett vad åklagare kommer fram till vid en prövning måste beslut och överväganden dokumenteras på sådant sätt att handläggningen

kan följas. Det gäller givetvis också sådana beslut som en annan myndighet ska pröva eller verkställa.

6. BESLUT

Med dessa kritiska synpunkter avslutas ärendet.

På Säkerhets- och integritetsskyddsnämndens vägnar

Gunnel Lindberg

I avgörandet har deltagit: Gunnel Lindberg (ordförande), Barbro Thorblad, Cecilia Dalman Eek, Linnéa Darell, Berit Jóhannesson, Zayera Khan, Christina Linderholm, Ewa Samuelsson, Mats Sander och Jonas Åkerlund (enhälligt).

Föredragande: Jenny Fromin

Expedition till:

City åklagarkammare i Stockholm (HTMA-199-15)

För kännedom till:

Åklagarmyndigheten (Huvudkontoret, Tillsynsavdelningen)
Ekobrottsmyndigheten